

Makale Geliş | Received: 30.01.2020
Makale Kabul | Accepted: 27.02.2020
Yayın Tarihi | Publication Date: 25.03.2020
DOI: 10.20981/kaygi.700885

Dilek ARLI ÇİL

Dr. Öğr. Üyesi | Assist. Prof. Dr.
Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, TR
Maltepe University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, İstanbul, TR
ORCID: 0000-0001-8004-4916
dilekarli@maltepe.edu.tr

Özgür DEMİRCİ

Arş. Gör. | Res. Assist.
Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Felsefe Bölümü, İstanbul, TR
Maltepe University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Philosophy, İstanbul, TR
ORCID: 0000-0001-9876-7370
özgürdemirci@maltepe.edu.tr

Kartezyen Anlam Görüşünün Eleştirisi Olarak *Felsefi Soruşturmalar*'da Dil ve Anlam

Öz

Bu çalışmanın amacı, Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*'da ortaya koyduğu dil ve anlam görüşünün, Kartezyen felsefenin öne sürdüğü dil ve anlam görüşünün eleştirisi olarak ele alınabileceğini ortaya koymaktır. Bu amaçla, öncelikle, Descartes'ın, kişinin kendi bilinç içeriklerine doğrudan erişimi olduğu varsayımından hareketle geliştirdiği ve özel bir dilin olanaklı olduğu düşüncesini içeren dil ve anlamla ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Descartes'a göre anlam, dilin, kişiye özel zihin içerikleriyle ilişkilendirilmesi sonucunda oluşur. Bu görüş bizi, ortak bir anlamın olanaklı olmaması gibi bazı sorunlarla baş başa bırakır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Wittgenstein'in Kartezyen anlam görüşüne yönelik eleştirileri ortaya konulmuş; dil oyunları ve "özel dil argümanı"na dayanarak anlamın kişiye özel bir şekilde zihin içeriklerine gönderimde bulunarak değil, dil oyunları çerçevesinde, sosyal bir uzlaşma dayanarak oluşturulduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Wittgenstein, Dil Oyunları, Kural İzleme, Özel Dil, Kartezyen (Dil ve) Anlam Görüşü.

Language and Meaning in the *Philosophical Investigations* As the Criticism of Cartesian Theory of Meaning

Abstract

In this study, it is argued that Wittgenstein's ideas on language and meaning in the *Philosophical Investigations* can be evaluated as an objection to Cartesian view of (language and) meaning. With this aim, first, Descartes' thoughts on language and meaning is presented. Assuming that one has a direct access to the contents of his own mind, Descartes argues that private language is possible. According to Descartes, meaning is created through a relation between language and the contents of one's own mind. This view faces us with the problem of the impossibility of a meaning which is shared by all. In the second part of the study, Wittgenstein's criticisms against Cartesian theory of meaning is presented with reference to language games and private language argument. And it is showed that meaning cannot be created in a way which is special to the subject by referring to mental contents, but it is created publicly through social agreement in language games.

Keywords: Wittgenstein, Language Games, Rule Following, Cartesian View of (Language and) Meaning.

1. Giriş

Wittgenstein, birinci dönem eseri olan *Tractatus Logico-philosophicus*’ta (2002), evrensel bir dil anlayışı üzerinde dururken ikinci dönem eseri olan *Felsefi Soruşturmalar*’da evrensel olmayan hatta öznel arası ve bağlamsal bir dil kullanımından bahseder. Wittgenstein, bu bağlamda, ikinci döneminde gündelik dili ele alır ve dili, kullanımından hareketle inceler. Bu anlayışa göre dil, insanın etkinliklerinden ayrıştırılarak değerlendirilemez ve eylem dünyasının bir parçası olarak görülür. Bu, sözcüklerin kullanımlarının, dolayısıyla anlamlarının uzlaşım ile belirlenmesi demektir. Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’da ortaya koyduğu anlam görüşü, Descartes’ın zihin ve beden ayırımından hareketle savunduğu içselci¹ anlam görüşünün eleştirisi olarak değerlendirilebilir. Wittgenstein’in aksine Descartes, dili, kişinin zihnindeki duyularını adlandırmasının ve düşüncelerini ifade etmesinin aracı olarak görür. Descartes’a göre anlam, uzlaşım ile değil, içsel süreçler sonucunda, yani kişinin sadece kendisinin erişimine açık olan zihin içeriklerine işaret edilmesiyle oluşmaktadır.

Bu çalışmada, Wittgenstein’in ortaya koymuş olduğu uzlaşım dayanan dil ve anlam görüşünün, Descartes’la birlikte başlayan, zihin ve beden ikiliğinden hareket ederek zihni merkeze alan ve kişiye özel bir dilin olanaklı olduğunu savunan içselci dil ve anlam görüşünün eleştirisi olarak değerlendirilebileceği öne sürülecektir. Bu eleştiri, Wittgenstein’in “dil oyunları” kuramı ve “özel dil argümanı” üzerinden temellendirilecektir. Bu amaçla, öncelikle Descartes’ın, kişiye özel bir dilin olanaklı olduğunu öne süren dil ve anlamla ilgili görüşlerine ve bu görüşlerin içerdiği sorunlara yer verilecektir. Daha sonra, dil oyunları kuramı ve özel dil argümanı detaylı olarak ele alınarak, Wittgenstein’in, Kartezyen dil ve anlam görüşüne yönelik eleştirileri ortaya konulacaktır.

¹ Bu çalışmada, anlamın, dildeki simgelerin, zihin içeriklerine işaret etmesi yoluyla oluştuğunu savunan görüşler “içselci” anlam görüşleri olarak adlandırılacaktır. Wittgenstein’in içselci anlam görüşlerine yönelik eleştirisi, özel dilin olanaklı olduğunu savunan Descartes’ın düşünceleri üzerinden ortaya konulacaktır.

2. Descartes’ın İçselci Anlam Görüşü

Descartes, düşünen tözü maddesel tözden ayırarak varolanları ikiye böler. Düşünsel ve maddesel türde varolanlar birbirinden tamamen ayrı türdedir (Descartes 2007: 89). Kartezyen düalizm olarak adlandırılan bu düşünce, zihin ve bedeni birbirinden ayrı iki töz olarak ele alır. Kartezyen düalizme göre, insan hem düşünen hem de yer kaplayan bir varlıktır; fakat Descartes hem ontolojik hem de epistemolojik açıdan düşünmeye yani zihne öncelik verir. Düşünmenin ontolojik açıdan öncelikli olmasının nedeni, insanı diğer canlılardan ayıran öznelik olmasıdır. Epistemolojik açıdan önceliği ise, kişinin, kendi zihin içeriklerine doğrudan erişimi olmasından kaynaklanır (Priest 1991: 57). Descartes’ın bu yaklaşımının etkisi, dil ve anlamla ilgili görüşlerinde de görülebilir. Ona göre, konuşma yeteneği, insanın öz niteliği olan düşünme gücünden ayırt edilemez (Altınörs 2003: 26). Her ne kadar Descartes’ın ana meselesi doğrudan dil ve anlam olmasa da, bu konularla ilişkili düşünceleri *Yöntem Üzerine Konuşma*, *Felsefenin İlkeleri* ve *Aklın İdaresi İçin Kurallar* eserlerinden çıkarılabilir. Bu eserlerden hareketle, Descartes’ın, dili, duyu verilerini adlandırma ve düşünceleri aktarma aracı olarak gördüğü, anlamın da içsel bir şekilde, yani eylemlerden ve sosyal bağlamdan bağımsız olarak oluştuğunu öne sürdüğü söylenebilir.

Descartes, *Metot Üzerine Konuşma* (2017) eserinin beşinci bölümünde, düşünen töz olarak ruha sahip olan varlığın yalnızca insan olduğunu göstermek için dil yetisi üzerinde durur (Altınörs 2010). İnsana çok benzer otomatlar ya da devinen makineler yapılmış olsaydı, bu makineleri, eylemleri değil konuşmaları aracılığıyla insandan ayırabileceğimizi söyler. Çünkü onlar, insanın yaptığı gibi düşüncelerini anlatmak için konuşmayı ya da başka simgeleri kullanamazlar. (Descartes 2017: 69) Descartes, bu otomatların insandan farkını şöyle ortaya koyar:

Zira, sözler sarf eden ve hatta iç yapılarında bazı değişimlere neden olan gövde hareketleri hakkında bazı sözler eden bir makinenin tastamam yapılmış olması, pekâlâ kavranabilir: meselâ herhangi bir yerine dokunulduğunda, kendisine ne söylemek istendiğini sorar, bir başka yerine dokunulduğunda canını acıttığımızı haykırır, vb.; ama bu makine, en kıt zekâlı insanların bile yapabildiği gibi, karşısında söyleyeceğimiz her şeyin manâsına karşılık vermek üzere sözleri ve diğer işaretleri çeşitli biçimlerde düzenleyemez. (Descartes 2017: 69).

Descartes, bu makinelerin, konuşabilseler bile belirli düzenlemelerin dışına çıkamayacaklarını, insanın ise akli sayesinde sözcükleri farklı şekillerde düzenleyerek farklı söylemler oluşturabildiklerini söyler. Aynı ölçüt, insanı hayvandan ayırmak için de kullanılabilir. Kimi hayvanlar, örneğin papağanlar, bazı sözcükleri söyleyebilseler de, farklı sözcükleri farklı şekillerde bir araya getirip cümleler oluşturamazlar. (Descartes 2017: 71) Descartes’a göre, düşüncelerini aktarmak için sözcükleri farklı şekillerde bir araya getirebilen, farklı söylemler oluşturabilen tek varlık insandır.

İnsanın diğer varlıklardan farkını ortaya koyan belirlemelerinden yola çıkarak, Descartes’ın, dili, zihindeki düşünceleri aktarma aracı olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Bununla ilişkili olarak da, dilsel ifadelerin anlamının, doğrudan dış dünya ile bağlantı olmadan, öznenin zihninde oluştuğunu ifade edebiliriz. Descartes’ın anlamla ilgili bu düşünceleri “işselci” olarak adlandırılabilir. Descartes’ın, kendisinden sonra gelen ve yine bir işselci görüş olan ideci anlam kuramını ortaya koyan Locke’tan farkı, Locke, anlamı idealara dayandırırken Descartes’ın daha genel bir zihin içeriği olan duyumlarla ve düşüncelerle ilişkilendirmesidir. Anlamı dış dünyadan bağımsız olarak zihinsel süreçlerde arayan işselci kuramlar, ortak bir anlamın oluşturulup oluşturulamayacağı sorunu ile karşı karşıya kalırlar. “Zihinsel süreçler kişiden kişiye değiştiğine göre, bir sözcüğün anlamı da kişiden kişiye, hatta aynı kişinin farklı zamanlardaki zihinsel durumuna göre değişebilir” (İnan 2013: 25). Böylece, işselci kuramların, aynı sözcüğün iki kişi için aynı anlama sahip olmasının nasıl mümkün olduğunu açıklamakta zorlandığını söyleyebiliriz (İnan 2013: 26). Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*’da bu sorunu görmüş ve uzlaşımaya dayalı bir dil ve anlam görüşü geliştirerek bir bakıma bu soruna yönelik bir çözüm önerisi sunmuştur.

Kartezyen görüşe göre, kelimeler, dış dünyadaki nesnelere değil doğrudan zihinsel içeriklere gönderimde bulunurlar. Bir sözcüğü kullanan kişinin, bu sözcüğün gösterdiği zihinsel içeriği –kendi zihnine ait olduğu için- dolaysız bir biçimde bilebileceği varsayımından hareketle (Descartes 1989: 12), yalnızca kişiye özel bir dilin olanaklı olduğu sonucuna varılır (Priest 1991: 57). Grayling, Descartes’a göre kişiye özel bir dilin nasıl olanaklı olduğunu şöyle açıklar:

Descartes’ın hareket noktası, ‘varım’ın garantisi olan ‘düşünüyorum’ kavrayışıdır; empiristler için duyu yaşantıları ile bizim dışımızdaki nesne ve diğer zihinlerin varlıkları hakkında inançlarımıza temel oluşturan duyular üzerine düşümlerimizdir. Bu tür düşünceler üzerine kişisel dil pekala mümkündür, çünkü bu tür düşünceler, sözcükleri yaşantılarla ilişkilendirme yoluyla kişisel, yalnızca kişinin kendisinin bilebildiği gösterimsel tanımlamalardan oluşan bir dilin kurulabileceği anlamında doğuştan Robinson Crusoe düşüncesine izin vermektedir. (Grayling 2008: 126).

Kelimelerin, zihin içeriklerine gönderimde bulunarak anlam kazandığı düşünülürse, bir kişinin öznel deneyim süreçleriyle edindiği anlamın, başka bir kişinin kendi öznel süreçleriyle edindiği anlam ile aynı olup olmadığına dair şüphe ortaya çıkar (Kenny 2006: 142). Wittgenstein’in dil oyunları kuramı ve özel dilin olanaksızlığı argümanı çerçevesinde geliştirdiği dil ve anlamla ilgili görüşleri, Descartes’tan itibaren savunulan içselci anlam kuramlarına yönelik bir eleştiri ve bu kuramların sorunlara yönelik bir çözüm önerisi olarak değerlendirilebilir. Bu düşünceyi temellendirmek için, bir sonraki bölümde, dil oyunları kuramı üzerinde durulacak ve daha sonra özel dil argümanı üzerinden Wittgenstein’in, içselci anlam görüşünü eleştirisi ortaya konulacaktır.

3. *Felsefi Soruşturmalar*’da Dil Oyunları

Wittgenstein, birinci dönemde olduğu gibi, ikinci dönemde de “anlam” ve “doğruluk” kavramları üzerinde durur; ancak bu dönemde doğruluk ve anlamın, tasarımlar bağlamında yani nesnelere gönderimde bulunarak değil (Wittgenstein 2002), “dil oyunları” çerçevesinde ele alınması gerektiğini iddia eder. Wittgenstein, bu dönemde ayrıca, dil ve anlamın, bireyin tek başına oluşturabileceği bir yapı olmadığını iddia ederek, öznel bilinç içerikleri temelinde bilginin kurulabileceği ve kişiye özel bir dilin olanaklı olduğu düşüncesine karşı çıkar. Ona göre dil, bireylerin ve bireylerin oluşturduğu toplulukların aralarında oynadıkları dil oyunlarından oluşur. Baş’a göre, “Bu yeni dönemde Wittgenstein’da görülen ana temalardan biri kelimelerin zihnimize nesnelere ilişkilendirdiğimiz durağan simgeler olmasından çok, toplumsal/sözel eylem kapsamında kullandığımız *araç-gereçlere benzediği fikridir*” (2001: 47-60). Bununla bağlantılı olarak, “dil oyunları” görüşüyle karşılaşırız.

Wittgenstein’a göre, dil oyunları, yaşama biçimleridir ve uzlaşma dayanırlar. Dil oyunu, sözcükler ve onlara eşlik eden eylemlerin birlikteliğine verilen isimdir. “‘Dil-oyunu’ deyimini burada, dilin *konusulmasının* bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin bir parçası olduğunu belirgin kılmalıdır”. (Wittgenstein 2004: 32).

Wittgenstein’a göre bir çocuk konuşmayı öğrenirken de bir dil oyunu gerçekleşmektedir. “Burada, dili öğretme açıklama değil, alıştırmadır... Alıştırmanın önemli bir bölümü, öğreticinin nesnelere işaret etmesi, çocuğun dikkatini onlara çekmesi ve o sırada da bir sözcük kullanmaktan ibaret olacaktır” (2000: 13). Wittgenstein’ın “alıştırmanın önemli bir bölümü” demesinin nedeni, dil oyununun sadece adlarla nesnelere arasında kurulan ilişkiden ibaret olmamasıdır. Çocuğun dili öğrenmesi, belirli bir etkinlik çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu etkinliğin bütünü bir dil oyununu ifade eder. “Dil oyunu terimi, dili konuşmanın, bir etkinliğin ya da bir yaşam biçiminin parçası olduğunu öne çıkarma anlamına gelir” (2000: 24). Wittgenstein, dil oyunlarının tam bir açıklamasını yapmaz; ama “dil ile dilin örüldüğü eylemlerden oluşan bütüne verilen ad” olduğunu söyler (2000: 15).

Wittgenstein, *Felsefî Soruşturmalar*’da, sözcüklerin, emir vermek, betimlemek, bildirimde bulunmak, oyun oynamak, şaka yapmak, rica etmek, teşekkür etmek, sövmek, selamlamak, dua etmek, vb. gibi geniş bir kullanım yelpazesi olduğunu söyler (Wittgenstein 2004: 32). Bu geniş kullanım yelpazesi, dil oyunlarının çeşitliliğini ifade eder. Bir dil oyununun öğrenilmesi, sözcüklerin anlamının öğrenilmesini de içerir. Bir sözcüğün anlamı, o sözcüğün kullanıldığı bağlam içerisinde oluşur. Böylece bir sözcüğün anlamı ve kullanımı arasında bir bağlılık oluşur (Grayling 2008: 114). Bir sözcüğü ait olduğu davranışsal ve dilsel bağlamdan çıkarmak, yani ait olduğu dil oyunundan çıkarmak, sözcüğün anlamını bulmada yanlış yönlendirici bir işlemdir; çünkü anlam kamusal ve davranışsaldır (Priest 2018: 102). Böylece Wittgenstein, ikinci dönemde, sözcüğün anlamının onun kullanımı olduğunu, dolayısıyla da anlamın belirli bir bağlamda, kişiler arası uzlaşım ile oluştuğunu savunmuştur.

Wittgenstein’a göre, “‘anlam’ sözcüğünü kullandığımız durumların geniş bir sınıfı için bu sözcük şöyle tanımlanabilir: Bir sözcüğün anlamı, onun dildeki kullanımıdır.

“Kavramlar ya da sözcüklerin anlamlarını belirleyen kullanımlarıdır. Anlam kullanımdadır, sözcük bir dil oyunu içinde anlam ya da anlamlar kazanır. Dil oyunu değişirse, bu kavramlara, sonuçta sözcüğün anlamına da yansır” (Tepe 2003: 82). Bir sözcüğün anlamı, belirli bir dil oyunu içerisinde oluşur ve bu dil oyununa dahil olan kişiler tarafından belirlenir.

Wittgenstein, zaman içerisinde, bazı dil oyunlarının önemini yitirdiğini, bazılarının ise önemli hale geldiğini söyler. Bu değişim zamanla ve yavaş yavaş olur. Dil oyunları değişince onlarla birlikte sözcüklerin anlamı da değişir (Soykan 1995: 91). “Wittgenstein, doğru ve yanlış sözcüklerine de bu açıdan bakılması gerektiğini düşünür. Sözcükler hep bir dil oyununun unsurudur” (Tepe 2003: 82). Yani doğruluğun anlamının da diğer sözcüklerin anlamları gibi kullanımla belirlendiğini ve sözcüklerin kullanımlarının dolayısıyla da anlamlarının zaman içerisinde değişebileceğini söyler. Buna göre, önermelerin gerçeklikle örtüşmesi şeklinde tek bir doğruluk tanımından söz edemeyiz; ama belirli bir dil oyunu içerisinde, bu tanımın doğruluğun anlamını belirlediğini söyleyebiliriz.

‘Oyun’, ‘dil’, ‘önerme’ gibi genel terimler, ortak özelliklerin tanınması temelinde değil, “benzerlik” temelinde tanımlanmıştır. Wittgenstein, dil oyunları arasındaki benzerliğe dair şunları söyler: “Bu benzerlikleri nitelemek için "ailevi benzerlikler"den daha iyi bir ifade düşünemiyorum. Çünkü aile üyeleri arasındaki çeşitli benzerlikler de bu şekilde üst üste biner ve kesişir: Boy, yüz hatları, göz rengi, yürüyüş tarzı, mizaç, vs., vs. —Ve şunu söyleyeceğim: 'Oyunlar' bir aile oluşturur” (Wittgenstein 2014: 52). Yani oyunlar farklılaşır fakat oyunların işleyişinin mantığı aynıdır.

Farklı dil oyunlarının ortaya çıkabilme imkânı, her bir dil oyununun kendi içinde farklı kuralları olmasıdır. Kurallar, bir pratiği yerine getirmek için farklı türde reçetelerdir. Dil oyunlarını kurallar belirler. Bir dil oyunu, bir binayı inşa etmek gibi bir şeyi yapmak için iki veya daha fazla kişinin katıldığı konuşma ve pratik karışımı bir şeydir (Sprague 1999: 45). Wittgenstein için kural, bir uygunluk modelidir, ancak bu model doğa yasası benzeri bir özellik değildir. Aksine, kurallar, uzlaşım ile belirlenen yasalara benzetilebilir (2000: 44). Bir kural ile kurala uyma arasında kavramsal bir

bağlantı vardır. Pratikte gösterilen bir kuralın uygulama yöntemi ve kuralların uygulanma şekli, bu kurala uymayan bir şeyin olup olmadığını belirler.

Kural izleme, bir tekniğin komutudur ve genellikle farklı durumlarda açığa çıkar. Wittgenstein, bir kuralla uyum içinde olmanın, bir kişinin uygun olduğunu düşünmesiyle değil, onunla uyumlu olan pratikteki eylemlerle belirlendiğini iddia eder (Addis 2006: 105). Wittgenstein’a göre, belirli bir dil oyunundaki kurallar, o oyunun pratiği izlenerek öğrenilir. Belirli bir dil oyunundaki eylemler, o oyunun kurallarına göre gerçekleştirilir. Bu kurallar, zaman içerisinde ve uzlaşım ile değişebilir; fakat belirli bir dil oyununu belirleyen kurallar, tüm katılımcılar için doğal bir şekilde bağlayıcıdır.

Kuralların, Wittgenstein için özel öneme sahip olmasının nedeni, kural izlemenin kişiye özel değil, toplumsal temelli bir etkinlik olmasıdır (Grayling 2008: 120). Dil oyunları çerçevesinde, anlamın kendisi dışsal ve toplumsal ölçütler tarafından belirlendiği, yani belirli kuralların izlenebileceği bir dil oyununda olduğu için bireyin zihinsel yaşantısına özgü veya içsel olarak ortaya çıkamaz. Bir bireyin kendi başına bir kurala uyma girişiminin hiçbir nesnelliği olmadığı görüşü, Wittgenstein’ın özel dilin olanaklı olmadığı savunusunun bir parçasıdır.

4. Wittgenstein’in Özel Dil Argümanı ve Kartezyen Dil ve Anlam Görüşünün Eleştirisi

Wittgenstein’in özel dil argümanı, özel dil olasılığını ortadan kaldırmak için öne sürülmüş bir kanıttır. Bazı zihin kuramları özel bir dilin varlığını varsayar. Özellikle Descartes, kişinin zihin kavramını, bizzat sahip olduğu kendi ayrıcalıklı durumundan hareketle edindiğini düşünür. Descartes için zihinsel olan, yalnızca zihin sahibi kişinin kendi zihinsel içeriklerine dolaysız bilişsel erişime sahip olması anlamında mahremdir. Descartes, kişinin sadece kendi zihninin içeriklerine göndermede bulunarak anlam kazanan bir dilin varlığını önvarsayıyor görünmektedir (Priest 2018: 95). Oysa Wittgenstein’in özel dil argümanı, birazdan ortaya koyacağımız gibi, kişinin, duyularını anlamlı olarak adlandırabileceği kendine özel bir dil geliştiremeyeceğini ortaya koyar (Pears 1996: 51).

Kartezyen görüş, herhangi bir kişinin kendi duyuları ile tanışık olduğu ve onların bilgisine yanılmaz bir şekilde sahip olduğunu kabul ettiğinden, bu duyuları nasıl adlandırabileceği konusunda hiçbir zorluk çekmiyor gibi görünmektedir. Wittgenstein, bu durumu şöyle açıklar: “Bu işaretleri söyler ya da yazarım ve aynı zamanda dikkatimi duyum üzerinde yoğunlaştırırım ve böylece, sanki ona içeriden işaret ederim” (Wittgenstein 2000: 135). Kartezyen görüş, “acı” gibi kelimelerin anlamlarının, işaret ettikleri içsel süreçlerle bağlantılı olarak oluştuğunu söyleyecektir. Buradaki birincil sorun, aynı sözcüğün işaret ettiği, farklı zamanlarda oluşan duyuların birbiriyle aynı olduğunun kesin olarak bilinip bilinemeyeceğidir.

Descartes’tan bu yana, bilginin temelini öznel öz-kesinlikte verildiği tekrarlanan bir tema olmuştur. Bu öznel kesinlik unsurları ile ilgili olarak bu gelenek içinde anlaşmazlık için yeterli yer vardır. Bunlar, apaçık gerçekler (örneğin, “düşünüyorum”) veya bilinçteki belirli önerme dışı öğeler (örneğin duyu verileri) olabilir; fakat bu bilinç içerikleri ne olursa olsun, asıl zorluk, bu bilinç içeriklerini temel alarak bilgiyi kurmaktır (Fogelin 1995: 166). Bu da bizi özel dil ve kişiye özel bir anlamın olup olmadığı tartışmasına götürür.

Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*’ın 243. Paragrafında, özel dil meselesini şu şekilde gündeme getirir:

Peki bir insanın kendi iç yaşantılarını—duygularını, ruh hallerini, vs.—kendi kullanımı için yazıya dökebileceği ya da dile getirebileceği bir dil de düşünebilir miyiz? Bunu normal dilimizle de yapamaz mıyız? Benim kastettiğim bu değil ama. Bu dilin sözcükleri, yalnızca konuşanın bilebileceği bir şeyle; onun dolaysız, kişiye özel duyularıyla ilişki kurmak durumundadır. Yani başka biri bu dili anlayamaz. (2014: 107).

Özel dili, kelimelerin konuşmacının özel duyularına karşılık gelen bir dil olarak tanımlayan Wittgenstein, tüm acılarımızın öznel bir karakteri olmasının, özel bir dil gerektirdiğini ve böyle bir dilin saçma olduğunu iddia eder. Acı, her bir kişi için farklı bir şekilde his uyandırabilir. Sahip olduğunuz bu özel hissi ifade edecek ve bu hissi diğer bireylerin acı hissinden ayırt etmeye yarayacak yeni bir kelimeye ihtiyacınız olsun. Buna “böcek” diyelim. Yani bir gün “böcek” olarak tanımladığınız bir hissiniz

var ve birkaç gün sonra tekrar aynı hissi duyuyorsunuz ve kendinize “başka bir böcek var” diyorsunuz. Buradaki sorun şudur: Bugün sahip olduğunuz bu hissin, birkaç gün önce hissettiğinizle aynı his olduğunu nasıl bilebilirsiniz? Bu hissin nasıl olduğu tam olarak hatırlanamayabilir. Belki de şu an sahip olunan his, daha önce sahip olunan hisle benzerdir, ancak onunla aynı olmayabilir. Buradaki zorluk, kelimenin doğru uygulamasını belirlemek için genel kriterler olmadan, sözcüğü doğru kullanıp kullanmadığımızı söyleyemiyor olmamızdır. “Acı” kelimesini doğru kullandığınızdan emin olmanın bir yolu yoksa bu kelimeyi kullandığınız zaman aslında hiçbir şey ifade edemezsiniz. Wittgenstein’a göre, herhangi bir özel dilin durumu budur. Bunun ışığında, acının belirli bir tür özel deneyim farkındalığından oluştuğu fikrini reddetmek gerekir. “Kutudaki böcek” düşünce deneyi ile Wittgenstein, bu düşüncenin tamamen tutarsız olduğunu savunur:

Şimdi, herkes bana, kendine ilişkin olarak, ağrının ne olduğunu yalnızca kendisinden bildiğini söylüyor! Diyelim ki herkesin bir kutusu var ve kutunun içinde de "böcek" dediğimiz bir şey bulunuyor. Hiç kimse hiçbir zaman başkasının kutusunun içine bakamıyor ve herkes böceğin ne olduğunu yalnızca kendi böceğinin görünüşünden bildiğini söylüyor.—Bu durumda herkesin kutusunda pekâlâ farklı bir şey bulunabilir. Hatta böyle bir şeyin sürekli değişim geçirdiğini bile düşünebiliriz.—Ama ya bu insanların "böcek" sözcüğünün yine de bir kullanımı varsa?—Bu durumda bu, bir şeyin imlemi olmak olmayacaktır. Kutunun içindeki şey dil-oyununa hiç mi hiç dahil değildir, bir bir-şey olarak bile: çünkü kutu boş bile olabilir.—Hayır, kutudaki bu şeyle sadeleştirme yapılabilir; bu, her neyse, kendini ortadan kaldırır. (Wittgenstein 2014: 118).

Analojinin amacı oldukça açıktır. “Böcek” ifadesinin kamuya açık kullanımı, ne olursa olsun, kimsenin kutusunda ne olduğuna bağlı değildir. Bu nedenle, böcek sözcüğü, herkesin kendi kutusundaki böceğe gönderim yapmaktan ziyade, birçok konuşmacının ortaklaşa kullandığı böceğe gönderim yapar. Wittgenstein’a göre, Kartezyen düşüncenin özel dil argümanının bizi baş başa bıraktığı sonuç, aynı şekilde adlandırdığımız duyuların gerçekten aynı olup olmadığının bilinemeyeceği ve ortak bir anlamın oluşturulamayacağıdır. Davranışa eşlik eden şey özel olduğu sürece, duyulara gönderimde bulunan kelimelerin ve cümlelerin anlamlarının belirlenmesinde hiçbir rol oynamaz.

Wittgenstein, Kartezyen düşüncenin, dil ve anlamla ilgili sorunlarından kurtulmanın tek yolunun, dilin tek taraflı işleyişinin, yani sözcüklerin zihnimizdeki duyular aracılığıyla dış dünyadaki nesnelere işaret ediyor olduğu görüşünün, değiştirilmesi olduğunu söyler (Bax 2011: 40). Böylece, Kartezyen felsefenin, anlamın, duyuların adlandırılmasıyla oluştuğu düşüncesine alternatif bir açıklama getirerek ortak bir anlamın oluşturulmasını olanaklı kılar.

5. Sonuç

Wittgenstein’in birinci dönem eseri olan *Tractatus Logico-philosophicus*’ta (2002), dil ve düşünce, zihinden bağımsız bir gerçekliğin tasarımı olarak karşımıza çıkarken, ikinci dönemde, referans olarak kabul edilen bu gerçeklik önemini kaybetmiş, yerini kişiler arası uzlaşım almıştır. Böylece, doğruluk ve anlamı belirleyen ölçüt olan uygunluk, yerini uzlaşım bırakmıştır. Wittgenstein’in dil ve anlamla ilgili görüşlerini değiştirerek tasarım yaklaşımını terk etmesi, Descartes’tan itibaren benimsenen, zihin ve bedenden oluşan ikili dünya anlayışına dayanan dil ve anlamla ilgili görüşleri reddetmesi olarak da yorumlanabilir. Anlamı, deneyim sonucu oluşan duyular ve dildeki simgeler arasındaki ilişkiye dayanarak açıklamaya çalışan Descartes’ın içselci görüşü, anlamın, belirli bir topluluğun oynadığı dil oyununa göre belirlendiğini ve bu dil oyunlarının kullanımlarını gözlemleyerek ve kurallarını izleyerek anlaşılabilirliğini savunan Wittgenstein’in dışsalci görüşünün tam karşısında durur.

Wittgenstein, anlamı, yalnızca kişinin kendisinin erişebileceği zihinsel süreçlere, dolayısıyla özel bir dilin olanaklı olduğu varsayımına dayanarak açıklayan Kartezyen görüşün içerdiği bazı sorunlar üzerinde durur. Bu sorunlardan en önemlisi, kişinin sözcüklerle ilişkilendirdiği zihin içeriklerinin değişip değişmediğine, yani farklı zamanlarda sahip olduğu zihin içeriklerinin – örneğin farklı zamanlarda duyulan acı hislerinin – birbirinin aynısı olduğuna emin olamayacağıdır. Bir diğer önemli sorun da kişiye özel bir dilin ortak bir anlamın kurulmasına olanak vermemesidir. Wittgenstein, “özel dil argümanı” ile kişiye özel bir dilin kurulamayacağını göstererek Kartezyen dil ve anlam görüşünü eleştirir ve bu görüşün doğurduğu sonuçları reddeder.

Sonuç olarak, Wittgenstein’in *Felsefi Soruşturmalar*’da yapmaya çalıştığı şey, anlamın oluşumunun, Descartes’tan itibaren savunulduğu gibi sadece zihinsel süreçlere indirgenerek açıklanamayacağını, bu görüşün bizi, ortak bir anlamın oluşturulmasının olanaksızlığı gibi bazı önemli sorunlarla baş başa bıraktığını ortaya koymaktır. Wittgenstein’in görüşlerinde, anlamın oluşumu, sadece kişiye özel zihinsel bir süreç olarak değil, uzlaşımaya dayalı, sosyal bağlam içerisinde belirlenen bir süreç olarak karşımıza çıkar. Böylece, kişiler arasında ortak bir anlamın oluşturulması da olanaklı kılınmış olur.

KAYNAKÇA

- ADDIS, Mark (2006). *Wittgenstein: A Guide for the Perplexed*, New York: Continuum.
- ALTINÖRS, Atakan (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- ALTINÖRS, Atakan (2010). Düşünce ile Dil Arasındaki İlişkiye Descartes’ın Yaklaşımı, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 28 Yıl: 2010/1.
- BAÇ, Murat (2001). Wittgenstein ve Anlamın Ortalıkta Olması, *Felsefe Tartışmaları*, 28. Kitap, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- BAX, Chantal (2011). *Subjectivity After Wittgenstein. The Post Cartesian Subject and the Death of Man*, New York: Continuum International Publishing Group.
- DESCARTES, René (1989). *Aklın İdaresi İçin Kurallar*, çev. M. Karasan, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- DESCARTES, René (2007). *Felsefenin İlkeleri*, çev. M. Akın, İstanbul: Say Yayınları.
- DESCARTES, René (2017). *Metot Üzerine Konuşma*, çev. A. Altınörs, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayıncılık.
- FOGELİN, Robert J. (1995). *Wittgenstein (Arguments of the Philosophers)*, New York: Routledge.
- GRAYLING, A.C. (2008). *Düşüncenin Ustaları: Wittgenstein*, çev. M. Yılmaz, İstanbul: Altın Kitaplar
- HACKER, P. M. (1987). *Insight and Illusion: Themes in the Philosophy of Wittgenstein*, London: Oxford University Press.
- İNAN, İlhan (2013). *Dil Felsefesi*, edt. D. Taşdelen, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- KENNY, Anthony (2006). *Wittgenstein*, Oxford: Blackwell Pub.
- PEARS, David (1996). Wittgenstein’s Criticism of Cartesianism, *Synthese*, Vol. 106. No.1, ss. 49-55.
- PRIEST, Stephen (1991). *Theories of the Mind*, New York: Houghton Mifflin Company.
- PRIEST, Stephen (2018). *Zihin Üzerine Teoriler*, İstanbul: Litera Yayıncılık.
- SOYKAN, Ömer Naci (1995). *Felsefe ve Dil: Wittgenstein Üstüne Bir Araştırma*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- SPRAGUE, Elmer (1999). *Persons And Their Minds: A Philosophical Investigation*, Boulder: Westview Press.

TEPE, Harun (2003). *Platon’dan Habermas’a Felsefede Doğruluk Ya Da Hakikat*, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.

WITTGENSTEIN, Ludwig (2000). *Felsefi Soruşturmalar*, çev. D. Kanıt, İstanbul: Küyerel Yayınları.

WITTGENSTEIN, Ludwig (2002). *Tractatus Logico-philosophicus*, çev. O. Aruoba, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

WITTGENSTEIN, Ludwig (2014). *Felsefi Soruşturmalar*, çev. H. Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları.